

Palcsó Mária

A KULTÚRAKÖZVETÍTÉS ESÉLYEI

Köszönettel Márkus Györgynek, akitől az idők folyamán a legtöbbet tanultam a kultúráról.

Bármilyen jelzővel is illetjük világunkat, amelyben most élünk – posztmodern, globalizált, információs, tudásfüggő stb. –, egy dolog teljességgel nyilvánvaló: a változás állandósága. A változással/változásokkal való szüntelen szembesülés konstans tényezője életünk szinte minden szegmensének. A társadalom és az individuum sorsának alakulása szempontjából azonban döntő kérdés, hogy bizonyos tradicionálisan mérvadó intézmények, tevékenységterületek, professziók képesek-e, s miként reflektálni a változásokra, mennyire tudnak segíteni abban, hogy a kortársak megértsék és önállóan vagy másokkal kooperálva kezelni tudják az új fejleményeket, vagy pedig csupán zavarodottan és tehetetlenül szemlélik a bizonytalanság, az esetlegesség csapdáinak elkerülhetetlenségét. E kitüntetett területek és intézmények jelentős része ontológiailag a kultúrához kapcsolható, legalábbis ahhoz a kultúrafogalomhoz, amely dominálta a modernitás évszázadait, azaz az utolsó 200-250 évet.

Jól tudjuk (ha máshonnan nem, Raymond Williamstól), hogy emberi viszonyaink értelmezésére-leírására használt fogalmaink többsége (pl. társadalom, nemzet, osztály, civilizáció, tudomány stb.) a 18–19. század diskusszióiban nyerte el mai jelentését, s e fogalmak közé tartozik maga a kultúra is.

Márkus György mindmáig alpműnek számító tanulmánya (*Kultúra és modernitás*) mélyrehatóan és komplex módon elemzi a kultúrafogalom kialakulásának, jelentés-összetevői differenciálódásának folyamatát. Márkus úgy véli: a kultúra fogalmának előtérbe kerülése azzal függ össze, hogy a felvilágosításban megváltozott az örökölt tradícióhoz és az ember teremtette világhoz, környezethez való, magától értetődőnek és természetadtnak tűnő viszony, amelynek a dinamikus és pluralista társadalom keretei között szükségszerűen reflektáltabbá és distancionáltabbá kellett válnia a korábnál. Ez a reflexió-kényszer a „Mi történik velünk annak következtében, amit magunk csinálunk?” kérdésben koncentrálódik – s ez a kérdés lett Márkus szerint a 19–20. század filozófiájának egyik központi eszméje.

A kultúra modern fogalma azt a változást testesíti meg, hogy magának az embernek az emberi mivolta

vált problémává: ezt már keresni kell! Mindez arra utal, hogy a modern társadalomban a „különböző alapvető gyakorlatformák” (moralitás, vallás, jog, tudomány, művészetek stb.), a szocializáció legfontosabb keretei „intézményesen elkülönültek”, autonómmá váltak – ezek összetartozását deklarálni és biztosítani kell, hogy a társadalom képes legyen stabil és „önmagával azonos egészként” reprodukálni önmagát. Az egység megteremtésének feladata a kultúrára várt: meg kell oldania, hogy „a szocializáció különböző folyamatainak és gyakorlatainak javarészt spontán összjátékán át valódi társadalmi összetartozás és integráció jöjjön létre” (Márkus 2004:199).

Ezt a feladatot a kultúrafogalom csak úgy töltheti be, ha kibontakoztatja értékdimenzióját, „normatív egyetemességét”: a kultúra „valami olyasmi”, aminek „inherens értékvonatkozása van”, valami olyasmi, ami szükségszerű kapcsolatban van az emberi élet gazdagításával, folyamatos, *előrehaladó tökéletesedésének* igényével, amelyre mindenkinek törekednie kell. Ezzel azonban egy mindmáig ható *lényegi feszültség* kódolódott a kultúrába: a „normativitás” és „tényszerűség” dichotómiája. A „normativitás” érvényesülését *intézmények, professziók* sokasága és az időről időre újradefiniált *kánonok* voltak hivatva biztosítani, amelyek permanens célkitűzése volt a „tényszerűség” világának átformálása, terepének csökkentése, azaz annak az ellentmondásnak a feloldása, hogy az emberi gazdagságra, kiválóságra mindnyájunknak törekednie kell, de ezt valójában csak kevesen érhetik el. Másként megközelítve a problémát: a kultúrának „ez az inherens értékvonatkozása” – mondja Márkus György – „hierarchikus distanciákhoz” vezet magán a kultúrán belül: elkülönül az önmagában értékes, értékteremtő, a humanitás kiteljesedését-kiteljesítését szolgáló (tehát a „magas”) és az „általános” kultúra, amely nem bír ezzel a teremtő erővel, s jó esetben is csak „semleges” terepként szolgál a „normativitás” terepéréséhez.

Ez a distancia hívta életre a *kultúraközvetítés* feladatrendszerét s a „*kultúraközvetítők*” feladatköreit, amelyekkel kapcsolatban csak a történelem rövid, szerencsés pillanataiban alakult ki vitán felül álló konszenzus, noha maga az *értékközvetítés* mint alapvető cél sokáig nem kérdőjeleződött meg, hi-

szen ez volt a legitimációs bázisa a kultúráközvetítő funkcióknak. Azonban már a 19. század vége felé (Nietzsche), de főleg a 20. század első évtizedeiben (Spengler, Ortega, Adorno, Horkheimer, W. Benjamin és mások fellépése) kezdett nyilvánvalóvá válni, hogy ez a legitimáció igencsak ingatag: a bekövetkezett technikai-technológiai változások, a tömegtársadalom ellentmondásainak látványos megnyilvánulásai letagadhatatlanná tették, hogy a kultúra értékközpontú fogalma többé már nem képes betölteni egységteremtő küldetését.

A tömegkultúra kérdésében kibontakozott viták sokasága, s paradox módon az optimizmust sugalló megnyilatkozások özöne arról tanúskodik, hogy a kultúráközvetítés identitáskrizisbe, a kultúráközvetítő szakmák-hivatások pedig önbizalmi válságba kerültek. A kialakult helyzet specifikumát a legplasztikusabban talán a következő megállapítás foglalja össze: „*egy-egy szakmai közösségeket a gyakori tapasztalatcsere, sőt a bajtársiasság jellemez ugyan, ám ez csak egymás hatástalan gyakorlatának a megerősítését szolgálja (nem ismerik fel ugyanis, hogy mi mindent nem tudnak). Ez annyit tesz, hogy a tudásteremtő közösségeknek megfelelően értelmezettnek, célorientáltak kell lenniük, tevékenységüket pedig állandóan figyelni, fejleszteni kell*” (Fullan 2008:68).

Súlyos szavak, s talán önérzetet, érzékenységet is sértenek, hiszen voltak és vannak műhelyek, felkészült és elhivatott személyek, melyek/akik sikeresen oldották meg vállalt feladataikat a fokozódó dinamika közepette is. Az ő titkuk valószínűleg az, hogy morális elkötelezettséggel, kritikus szemlélettel, alapos szakmai tudással és legfőként *hitelesen* tudtak bekapcsolódni a *megértett változási folyamatokba*. Ám ez a helyzetkép nem általánosítható: a kultúráról, a kultúráközvetítésről zajló tudományos diskurzusok, a kultúráközvetítés gyakorlatának anomáliái tanácstalanságról, nem ritkán pesszimizmusról vagy éppen cinizmusról (s ritkábban optimizmusról), és mi tagadás, sokszor hozzá nem értésről árulkodnak. És ez nagy baj!

A komplexitáselmélet szerint a komplex rendszerek dinamikus működése során időről időre *rendezettségre* van szükség, azaz arra, hogy „*konzolidálják*” az addig megszerzett nyereséget.

Azt gondolom, ugyanezt kell tennünk a kultúra vonatkozásában is: számba kell vennünk, mi az, amit – ha ellentmondások, feszültségek közepette is, de – elértünk az utolsó bő 200 év alatt; mi az, ami modernitás és későmodernitás tendenciáiból megőrzendő, átörökíthető és átörökítendő *tradícióvá* vált, tehát hogy mi tekinthető „nyereségnek”.

Az első ilyen „nyereség” szerintem az a belátás, hogy a kultúra nem „örök”, változatlan, hanem folyamatosan létrejövő entitás. Ez a felismerés lehetővé teszi, hogy az utóbbi fél évszázad fejleményeinek többségét ne zárjuk ki a kultúrából, vagy ne nyilvánítsuk kultúraellenesnek.

Második „nyereségként” könyvelhetjük el, hogy kiderült: a kultúráról legalább kétféle dimenzióban gondolkodhatunk: tudományosan és a hétköznapi tudás (és gyakorlat) szintjén, s e kettő csak egymáshoz viszonyítva képes meghatározni önmagát. Ez más szóval azt jelenti, hogy a kulturális folyamatok dichotómiáját („normativitás” és „tényszerűség”) természetes adottságként kell elfogadnunk, mert csak így vehetjük észre, hogy egy paradigmaváltás (változás) kellős közepén vagyunk. (Babarczy Eszter ezt a közelmúltban úgy fogalmazta meg egy hetilapban, hogy ma már lényegében nem beszélhetünk magas és alacsony kultúráról – ma csak szubkultúrák léteznek).

De arra is szükség van – s itt ismét Márkus Györgyöt hívom segítségül –, hogy tudomásul vegyük mint harmadik „nyereséget”: „*Azok a fogalmak, melyeknek segítségével képesek vagyunk a világ és önmagunk megértésének artikulálására, nem az értelem semleges eszközei, amiket kedvünk szerint változtathatunk, teremthetünk és vethetünk el. Leülepedett jelentésükben egy történelmet közvetítenek számunkra, melynek mi magunk is részesei vagyunk, és amelyből nem léphetünk ki, hogy a tiszta ésszerűség archimedeszi nézőpontjából helyességüket megítéljük. Nem vagyunk bezárva köreinkbe: miközben megpróbáljuk megérteni tulajdon helyzetünket, megpróbáljuk megoldani saját gyakorlati és elméleti feladatainkat, új fogalmakat hozunk létre, a régieket pedig részben újraértelmezzük és újradefiniáljuk. Másfelől azonban egy eleve adott fogalmi keret, még ha meghatározatlan és képlékeny módon is, mindig már körülhatárolja azt, hogy mit tekintünk megértésre vagy megoldásra érdemesnek [...] Nem tehetünk jobbat, mint hogy újra és újra felvállaljuk az elkerülhetetlen történelmi önreflexió feladatát, hogy megpróbáljunk valamiféle törékeny és kétségkívül ideiglenes értelmet alkotni (az én kiemelésem – P. M.) abból a folyamatból, melynek során azzá váltunk, amik vagyunk, nem azért, hogy >megtervezzük< és >megcsináljuk< a történelmi jövőt, hanem hogy felelősségteljes és tudatos emberi lényekként részt vegyünk a jelennek ama közös történetében, ami az életünk. Mert az ész mindig tovább tűnő >nagykorúsága< számunkra is feladat marad.*” (Márkus 2004:202-203).

Ezen áll vagy bukik a kultúráközvetítés sorsa is.

Irodalom

- Fullan, Michael 2008 *Változás és változtatás III. A ráadás.* Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Márkus György 2004 Kultúra és modernitás. In Nagy Sándor – S. Szabó Péter szerk. *Kultúrfilozófia.* ZsKF, Budapest, 182-203. Eredetileg in Márkus György: *Kultúra és modernitás.* T-Twins Kiadó – Lukács Archívum, Budapest, 1992.
- Wessely Anna szerk. 1998 *A kultúra szociológiája.* Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 7-40.

